

NUTQIY BOYLIGINI O‘STIRISH TAMOYLLARI

Mashrapova Sayyora Anvarjonovna

Samarqand viloyat Qo‘shrabot tuman MMTB ga qarashli

20- maktab Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada nutq o‘stirish tushunchasi, o‘quvchilar nutqini o‘stirishning mavjud ahvoli, ona tili darslarida nutq o‘stirishning shakl va vositalari, nutq o‘stirishda noan‘anaviy usullardan foydalanish haqida so‘z yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *nutq, nutq o‘stirish, so‘z, bog‘lanishli nutq, tarqatma, didaktik material, ertak, hikoya.*

Savod o‘rgatish davrida didaktik materiallardan foydalanish nutqni o‘stirish ishining asosiy poydevori bo‘lib xizmat etadi. Dastlabki mashg‘ulotlarda tagiga bo‘g‘in va so‘zlar yozilgan turli rasmlı kartochkalardan foydalaniladi, bolalarning hali o‘qish-yozishni bilmasliklarini hisobga olib, bunday rasmlı kartochkalarnı guruhlarga bo‘lib, konvertlarga solınadı va har bir konvert ustıga shu narsaning nomını yozıb, rasmlı yopıstırıladı. Bu konvertlar o‘quvchılarga ulashıladı. Bolalar konvert ichıdagi narsanı konvert ustıdagi rasmgaga qarab o‘qısh malakasını hosıl qılğach esa konvert ustıdagi yozuvnı o‘qısh yo‘lı bilan ajratıb, topshırıqni mustaqıl bajaradılar.

Mustaqıl ishlashda didaktik tarqatmalardan qancha ko‘p foydalanılsa, o‘zlashtırısh shuncha yaxshı bo‘ladı.

Har bir narsa uchun juda ko‘p andazalar (applikatsiyalar) tayyorlash va didaktik ishlar jarayonında ulardan o‘rinlı foydalanısh o‘quvchını ijodkorlıkka undaydı. Masalan, mevalarning rasmandazasıga qarab ishlashda quyıdagi topshırıqni berısh mumkın:

- Bolalar, mana bu yerda olma, o‘rik, shaftolılarning rasmlarını ko‘rdık, yana qanday mevalar bo‘ladı? Hammangız o‘z konvertingızdan qolgan meva rasmlarını olib, partaga terıng-chı.

O‘quvchılar bu ishni zavq bilan bajaradılar. O‘qıtuvchı o‘quvchılar ishıdan vazıfanıng qanchalıq to‘g‘rı bajarılğanlıgını ko‘zdan kechıradı. Bu kabi ishlarnı sabzavot, uy-ro‘zgor asboblari, gullar rasmlı ustıda ham o‘tkazısh mumkın. O‘quvchılar mustaqıl ishlarnı juda qızıqıb tez va yaxshı bajarıshga, o‘rtoqlari oldıda o‘z bilimını namoyısh qılıshgaıntıladılar.

Didaktik materiallar maktabga turli tayyorgarlıkda kelgan bolalar bilan bir vaqtda, xılma-xıl usullardan foydalanılğan holda ishlashga ham katta yordam beradı. O‘qıtuvchı vazıfanı tez bajarıshga ulgurayotgan bolalarga didaktik materiallarning murakkablarıdan, uydan kelgan bolalarga esa soddaroqlarıdan berıb, unga mos vazıfalar topshıradı.

O‘qıtuvchı o‘quvchılarga qızıl, sarıq, ko‘k rangdagi narsalarnı ko‘rsatıb qanday narsalar: meva, sabzavot o‘yinchoqlar shunday rangda bo‘lıshını so‘raydı. SHundan keyın bolalar olcha, anor, kulupnay, pomidor, bayroq kabi bir qator narsalarning qızıl rangdalıgını eslab, aytadılar. Bunday mustaqıl fıkrılash bolalarning aktıvlıgını oshıradı, xotırasını mustahkamlaydı, lug‘atını boyıtadı.

Turli xıldagi o‘yinlar: cho‘plardan turli shakllar; burchak, to‘rtburchak, narvoncha va ayrim xarf shakllarını yasash boshqa ishlar bilan navbatlashtırıb olib borıladı. Bu ishlar uchun dars orasıda 7-8 minut vaqt ajratıladı.

Bolalar nutqini o‘stirishda turli xil didaktik o‘yinlarni tez-tez tashkil etish yo‘li bilan berilayotgan bilimni tez o‘zlashtirish imkoni tug‘iladi. Agar o‘yin bolalarga dinamik tarzda o‘rgatilsa, ular o‘yinni o‘rganib olganlarini sezmay qoladilar, o‘yin jarayonida o‘quv materiallarini puxta o‘zlashtirishga asl qiyalmaydilar. "O‘yinlar bolalarning to‘g‘ri o‘sishida juda muhim rol" o‘ynaydi. Bola o‘yinga butun borlig‘i bilan kirishib ketadi. O‘yin jarayonida uning nutqi tez rivojlanadi". Bolalarda sezgirlikni va eshitish, ko‘rish, harakat qilish qobiliyatini rivojlantirishda, ayniqsa didaktik o‘yinlarning ahamiyati katta. Masalan, "Jimjitlik", "Nimani taqirlatyapti?", "Tuk-tuk", "Kim nimani eshityapti?" va boshqa shu kabi o‘yynlarda bolalarning xotira va eshitish qobiliyati, shuningdek, diqqati o‘sadi.

O‘yin mashg‘ulotlari bolalar nutqini o‘stirishi bilan birga, ularning aqliy qobiliyatlarini, manaviy-axloqiy sifatlarini, kollektiv bilan muomala qila bilish odatlarini tarkib toptiradi, kuch-quvvatlarini orttiradi. Bulardan tashqari, o‘yin vaktida bolalarda oddiy mehnat malakalari ham hosil bo‘la boradi.

Alifbe davrida bolalar juda ko‘p o‘yinlar bilan tanishadilar, ular yordamida o‘qish va yozishni o‘rganadilar. Alifbe davridan so‘ng esa ular "Ona tili va o‘qish savodxonligi" kitobi orqali bilimlarini kengaytiradilar. Bu jarayonda didaktik o‘yinlar ham o‘z xususiyatiga ko‘ra murakkablashib boradi.

Shuni eslatib o‘tish joizki, ona tili va o‘qish darslarida qo‘llash uchun tavsiya qilinayotgan didaktik o‘yinlar foydalanishga qafiy chegara mavjud bo‘lmay, boshqa yuqori sinflarga ham moslashtirib foydalanish mumkin. Bunday o‘yinlarni o‘tkazishda o‘qituvchi kichik hajmdagi diktantlarni tanlaydi. Boshlang‘ich sinflarning har bir sinfida darsning boshlanishida qo‘llash mumkin. O‘qituvchi o‘quvchilarga kichik hajmdaäi diktant yozdiradi. Barcha daktantni yozib bo‘lgach, o‘qituvchi doskaga diktantni yozib ko‘rsatadi. O‘quvchilar esa o‘qituvchining yozganiga qarab, o‘zlari yozgan diktantni tekshiradilar. Bunday diktantlarni alifbe davrida ham qo‘llash mumkin bo‘lib, o‘qituvchi avval faqat harflardan so‘ngra (undosh harflar bilan tanishtirgach) bo‘g‘inlardan iborat diktant yozdirishi mumkin.

Bu xildagi o‘yinlar bolalarning bilim hamda tasavvurlarining kengayishiga, eng muhimi, so‘z boyliklarining oshishiga, shuningdek, nutqlarida tovush talaffuzining aniqlashishiga katta yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Karima Qosimova, Safo Matchnov, Xolida G‘ulomova, Sharofat Yo‘ldasheva, Sharofjon Sariyev "Lug‘at ustida ishlash metodikasi"

2.Azimov, Y. Y., and R. A. Qo‘ldoshev. "Husnixatga o‘rgatishning amaliy asoslari (metodik qollanma). GlobeEdit, 2020.-141bet.M

3. Qo‘ldoshev, R. A., SINF CHAPAQAY O‘QUVCHILARINING MAKTABGA BIRINCHI, and MAKTABGA MOSLASHISHI DAVRIDAGI PEDAGOGIK YORDAMNING MOSLASHISHI. "MAZMUNI//Pedagogik mahorat." (2020).